

KATARZYNA DOBOSZYŃSKA-MARKIEWICZ

Uniwersytet Warszawski
Katedra Lingwistyki Formalnej

Operator adnumeratywny *ponad*, czyli nie c o więcej niż ‘więcej niż’

S ł o w a k l u c z e: wykładniki aproksymacji, metapredykaty, struktura tematyczno-rematyczna

Występujące w połączeniach z liczebnikami wyrażenie *ponad* zostało w klasyfikacji jednostek nieodmiennych M. Grochowskiego (1997) zaliczone do klasy operatorów adnumeratywnych. Znalazły się w niej bardzo różnorodne zarówno pod względem formalnym, jak i semantycznym leksemy: *około*, *ponad*, *z (ze)*, *blisko*, *niespełna*, *bez mała*, *z górą*, *plus minus*, później autor dołączył do tej listy także *przeszło* (Grochowski 2003). W niniejszym artykule chciałabym pokazać dystrybucję i semantykę operatora adnumeratywnego *ponad* na tle innych wyrażen wskazujących na wartość przybliżoną (aproksymatorów).

W opracowaniach leksykograficznych aproksymatywne *ponad* kwalifikowane jest najczęściej jako przyimek¹, rzadziej – partykuła. W swoim artykule o cechach wyrażenia *ponad* Grochowski (1995: 44) kategorycznie sprzeciwia się nazywaniu tej jednostki, takiej jak w zdaniu *Szybkościomierz wskazuje ponad 180 kilometrów na godzinę*, przyimkiem, gdyż nie ma ona rządu biernikowego i może być opuszczona bez szkody dla poprawności

---

¹ Niestety, dotyczy to także nowszych słowników, takich jak *Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN* z 2005 roku (zwany dalej w skrócie WSPP).

gramatycznej zdania. Formalnie opuszczenie takie jest możliwe, ponieważ przyliczbowe *ponad*, w przeciwieństwie do jednakowo brzmiącego przyimka przestrzennego, nie rządzi przypadkiem, jest w strukturze zdania niejako „ciałem obcym” czy też, używając sformułowania Klemensiewicza, „składnikiem dodatkowym oceniającym”, który nie wchodzi w relację syntaktyczną z żadnym z sąsiadujących z nim wyrazów². Bez wątpienia aproksymatory łączą się w pewien sposób z liczebnikami. Wydaje się jednak, że istota tej relacji ma bardziej semantyczny niż gramatyczny charakter. Ową semantyczną łączliwość trzeba chyba rozumieć podobnie jak to, co J. Wajszczuk nazywa „składnią pozycji” operatorów metapredykatywnych (czyli m.in. aproksymatorów). Otwierają one pozycje „dla wyrażen określonych tylko pod względem jakiejś im właściwej cechy semantycznej” (Wajszczuk 2005: 113). W innym miejscu autorka mówi o „pełnej przewidywalności wyrażen”, z którymi metapredykatywy wchodzą w związki (Wajszczuk 2005: 114).

Wracając do opisu słownikowego, należy zauważyć, że mylące jest także sformułowanie z WSPP, jakoby aproksymatywne *ponad* łączyło się z rzeczownikiem. Jest to prawda tylko o tyle, o ile wyrażenie to może określać rzeczownik o znaczeniu ilościowym (np. *tuzin, połowa, ćwiartka*) lub derywowanym od liczebnika (np. *setka, czterdziestka*). Odrębny problem badawczy stanowi natomiast szereg połączeń leksemu *ponad* z takimi rzeczownikami, jak *norma, limit, poziom, przeciętna, potrzeba* (poniższe przykłady pochodzą z Narodowego Korpusu Języka Polskiego – NKJP):

- (1) *Podłogi wagonów towarowych są obciążone **ponad normę**.*
- (2) *Za pacjentów **ponad limit** fundusz nie będzie płacić najprawdopodobniej nic.*
- (3) *Komisje proponują zwiększenie wydatków budżetu **ponad poziom** proponowany przez rząd.*
- (4) *Wymaga od rówieśników, żeby się nie wybijali **ponad poziom**.*
- (5) *Jego indywidualność wyrastała **ponad przeciętną**.*

---

² W swoim artykule o *ponad* Grochowski (1995: 45) wymienia trzy cechy tego wyrażenia: „a) nie ma rządu przypadkowego b) nie pełni funkcji łączącej c) wchodzi w relację syntaktyczną z liczebnikiem” (wyróżnienie – K.D.-M.). Zważywszy jednak punkt a), nie mamy żadnych formalnych wyznaczników cechy opisanej w punkcie c). Oczywiście, wszystko zależy od sposobu zdefiniowania, czym miałyby być owa „relacja syntaktyczna”.

- (6) *To było wtedy dobrze **ponad przeciętną pensję**.*
- (7) *Rozwinął ten temat znacznie **ponad wyznaczony czas**.*
- (8) *Podstawowa zasada filozoficzna Ockhama brzmi, że nie należy mnożyć bytów **ponad potrzeby**.*

Za przyimkowością wyrażenia *ponad* w powyższych kontekstach przemawia rząd biernikowy oraz związany z nim fakt, że w takich kontekstach nie może być ono opuszczone, za aproksymatywnością natomiast możliwość zamiany na wartości liczbowe wyrażen *norma*, *limit*, *wyznaczony czas*, *przeciętna pensja*; np. *wyznaczony czas = 15 minut*, *przeciętna pensja = 2000 złotych*. Cytowane zdania można także przekształcić tak, aby *ponad* zastąpione zostało przez *więcej*, *bardziej*; np. *To było wtedy dobrze **ponad przeciętną pensję***. – *To było wtedy znacznie **więcej niż** przeciętna pensja*. W żadnym z przykładów nie jest możliwa zamiana na *wyżej*, jak miałyby to miejsce, gdyby *ponad* miało tu znaczenie przyimka przestrzennego. Nie zawsze jednak tego typu wyrażenia z *ponad* oznaczają konkretne wartości liczbowe – por. przykłady (4), (5), (8). Dodatkowo wyrażenie *ponad przeciętną* jest na tyle zleksykalizowane, że nie wymaga dopełnienia: *przeciętną czego?* Tak więc, zestawienia typu *ponad normę*, *ponad limit*, *ponad przeciętną* stanowią oddzielną grupę połączeń wyrazowych, a wchodzące w ich skład *ponad* nie jest operatorem adnumeratywnym, takim jak we frazach *ponad 200 kilogramów*, *ponad tysiąc złotych*.

Aproksymator *ponad* należy natomiast do jednostek ściśle przyliczbowych, czego nie można powiedzieć o wszystkich leksemach zaliczonych przez Grochowskiego do klasy operatorów adnumeratywnych (por. *bez mała doskonały*, *bez mała profesor*, *plus minus ekwiwalent*). Poniżej zamieszczone zostały przykłady ilustrujące możliwość (lub jej brak) połączeń *ponad* z różnorodnymi wyrażeniami liczbowymi³:

- (9) *Codziennie nad naszym krajem unosi się dym z **ponad 200 mln papierosów**.*
- (10) *Na tym dystansie mam w tym roku progresję o **ponad dwie sekundy** w porównaniu z poprzednim.*

---

³ Wszystkie przykłady (oprócz oznaczonych gwiazdką) pochodzą z NKJP oraz Korpusu PWN.

(11) Wykorzystanie zielonej herbaty do odchudzania oznacza picie jej w ilości **ponad dziesięciu szklanek** dziennie.

(12) * *Przed komisją stanął **ponad czterdziesty** kandydat.*

(13) *Badania nad mikoryzą mają już **ponad stuletnią** historię.*

(14) *Spod pióra kompozytora wyszło **ponad tuzin** utworów religijnych.*

(15) *Z miasta wychodzi **ponad setka** tuneli w różnych kierunkach.*

(16) *Zaludnienie w stosunku do 1946 wzrosło **ponad czterokrotnie**.*

(17) * *Woda sięgała mu **ponad do pasa**.*

(18) * *Zarabiał **ponad tyle samo** co jego żona.*

(19) *Niektóre z tych obiektów mają **grubo** **ponad 100** lat.*

(20) *Obecnie **sporo** **ponad 50%** **sędziów** nie ukończyło 40 roku życia.*

(21) *W tej chwili należący do grupy rolnicy mają od 15 do **nieco** **ponad 100 ha** ziemi.*

(22) *48% pochłonęły wydatki bieżące, a **trochę** **ponad 18%** stanowiły koszt inwestycji.*

(23) *Choć miał **niewiele** **ponad trzydzieści lat**, był politycznym weteranem.*

Aproksymator *ponad* występuje najczęściej przed frazą nominalną: liczebnik główny lub zbiorowy + nazwa tego, co jest liczone, w tym standardowych i niestandardowych jednostek miary⁴ (przykłady (9)–(11)). Zdanie (10) pokazuje, że *ponad* (podobnie zresztą jak pozostałe operatory adnumerytywne) nie musi stać przed okrągłą liczbą⁵. Może być ona dokładna, jeśli określa jednostkę podzielną na mniejsze – w tym wypadku jest nią podzielna na setne części *sekunda*.

Ponad może także określać przymiotnik, utworzony z połączenia liczebnika i rzeczownika nazywającego to, co jest liczone (np. *stuletni* – przykład (13)), rzeczownik będący określeniem liczby (np. *tuzin* – przykład (14)) lub pochodzący od liczebnika (np. *setka* – przykład (15)) czy odliczebnikowy przysłówki (np. *czterokrotnie* – przykład (16)). Co ciekawe, nie wydaje się

⁴ Dokładną analizę konwencjonalnych i niekonwencjonalnych (typu *kostka masła*, *wiadro wody*) jednostek miary zaproponował Bednarek (1994). O połączeniach zaś niestandardowych jednostek miary z operatorami adnumerytywnymi pisała Szumińska (1995: 54).

⁵ Taką sugestię zawiera notka poprawnościowa z WSPP: „Określenie poprawne tylko wtedy, gdy wyraża przybliżenie. Mieć *ponad dziesięciu*, *dwudziestu*, *trzydziestu* itd. (ale nie: *ponad dwunastu*, *ponad siedemnastu*, *ponad dwudziestu sześciu* itp.) ludzi do pomocy”.

jednak poprawne użycie aproksymatywnego *ponad*, podobnie zresztą jak operatora *około*, w połączeniach (przynajmniej niektórych) z liczebnikiem porządkowym:

- (24) * *Przed komisją stanął ponad czterdziesty kandydat.*
 (25) * *Żużlowiec miał wypadek na ponad dwudziestym okrążeniu.*
 (26) ? *Już ponad trzydziesty raz będzie nowelizowany kodeks pracy.*

Operator adnumeratywny *ponad*, podobnie jak dwa inne pochodzące od przyimków, czyli *około* i *z (ze)*, nie łączy się także z wykładnikami limitacji typu *do pasa*⁶ (przykład (17)), ani z wyrażeniami mającymi tylko kontekstowe znaczenie liczby, stopnia lub miary (Мельчук 1985: 362) *tyle samo, taki sam* (przykład (18)). Takie połączenia są jednak możliwe w wypadku niektórych innych aproksymatorów z interesującej nas klasy, np.

- (27) *Woda sięgała mu bez mała / niespełna do kolan.*
 (28) *Zarabiał plus minus / bez mała tyle samo co jego żona.*

Pozycja aproksymatora *ponad* w zdaniu jest zresztą na tyle ustabilizowana, że w połączeniach z *explicite* liczebnymi konstrukcjami z wyrażeniem przyimkowym typu (*dostali*) *po tysiąc złotych*, (*napisał*) *do stu firm* aproksymator ten zawsze będzie stał przed liczebnikiem, nigdy przed przyimkiem (**ponad po tysiąc złotych*, **ponad do stu firm*) ani pomiędzy liczebnikiem a nazwą tego, co przeliczane (**po tysiąc ponad złotych*, **do stu ponad firm*). Jest to kolejna cecha wspólna operatorom adnumeratywnym, które pochodzą od przyimków. Inaczej zachowują się pod tym względem inne jednostki z tej samej, wyróżnionej przez Grochowskiego klasy wyrażań funkcyjnych (np. *po tysiąc z górą złotych*, *niespełna do stu firm*).

Niezauważoną przez autora klasyfikacji cechą, która zdecydowanie wyróżnia *ponad* spośród operatorów adnumeratywnych, ilustrują przykłady (19)–(23). Chodzi o możliwość „dodatkowego wyrażenia różnicy”⁷ (Bogu-

⁶ O tego typu kontekstach operatorów adnumeratywnych (określenia „przestrzennej granicy czegoś”) pisze w innym swym artykule Grochowski (2003: 204).

⁷ Podobne jak przy *ponad* dodatkowe wyrażenie różnicy pojawia się także przy wyrażeniach o znaczeniu wartości przybliżonej *po* i *przed* (mniej swobodnie *pod*), stosowanych z określeniami wieku typu *czterdziestka*, *pięćdziesiątka* (wieku „zaawansowanego”,

sławski 2010). Duże odchylenie od stojącej po *ponad* wartości liczbowej oznacza się mianowicie przez dodanie wyrażen *grubo*, *sporo*, *dużo*, *dobrze*, *znacznie*. Dla wyrażenia zaś niewielkiego odchylenia stawiamy przed *ponad* przysłowki *nieco*, *niewiele*, *trochę*⁸. Już choćby ten kontekstowy drobiazg pozwala wątpić w sens nagminnego podawania w słownikach wyrażenia *ponad* jako synonimu *przeszło*.

W swojej klasyfikacji jednostek należących do szeroko rozumianego poziomu metajęzykowego Wajszczuk (2005) zalicza aproksymatory do metapredykatywów (syntagmatyków, dookreślników drugiego stopnia). Sam fakt, że wyrażenia typu *nieco*, *sporo* dookreślają dookreślniki drugiego stopnia, świadczy o dużej złożoności tzw. metatekstu.

Z możliwością dodatkowego wyrażenia różnicy przy operatorze adnumeratywnym *ponad* wiąże się bezpośrednio pytanie o to, czy rzeczywiście ma on w swym znaczeniu jedynie niewielkie odchylenie od wyrażonej wartości liczbowej. Pisze o tym M. Duszkin (2008: 121), zaliczając operator *ponad* do grupy wyrażen o znaczeniu „sens ‘<trochę> więcej niż X’”. Taki pogląd mógłby wydawać się właściwy przez analogię do innych operatorów adnumeratywnych, np. *około*, *niespełna*, *blisko*, w których znaczeniu owo „trochę” rzeczywiście tkwi. Skoro jednak przed *ponad* stawiamy zarówno *nieco*, jak i *grubo*, stanowi to już pierwszy sygnał, że połączenia „ponad + wyrażenie liczbowe” może określać całkiem spory przedział liczb. Porównajmy poniższe testy sprzeczności:

(29) **Było ich nie ponad 200, a 250.*

(30) *Było ich nie około 300, a 250.*

bo nie powiemy, że ktoś jest: *pod dwudziestkę, *pod dziesiątkę), a także przy podobnym formalnie do operatora adnumeratywnego *z górą*, bardziej od niego potocznym wyrażeniu *z hakiem* (w tym wypadku wyrażenie różnicy urzeczywistniane jest za pomocą przymiotników typu *mały*, *duży*):

a) *Mężczyzna niewiele / nieco / dużo / sporo przed pięćdziesiątką.*

b) *Mężczyzna niewiele / nieco / dużo / sporo / dobrze po trzydziestce.*

c) **Kobieta niewiele / nieco / dużo / sporo / pod czterdziestkę.*

d) *Ale: Kobieta dobrze pod czterdziestkę.*

e) *Miał na karku czterdziestkę z małym / dużym / ze sporym hakiem.*

⁸ Wymienione przysłówkowe „dookreślacze” aproksymatora *ponad* występują przy nim z bardzo różną częstotliwością. Najczęstsze połączenia *nieco ponad*, *grubo ponad* i *niewiele ponad* są już niemal zleksykalizowane, podczas gdy *sporo ponad*, *dużo ponad*, *trochę ponad* występują dość rzadko (np. w NKJP mają po 10 rekordów).

(31) *Było ich nie blisko 300, a 250.*

Przeciwstawienie sobie wyrażzeń *ponad 200* i *250* daje efekt nieakceptowalności spowodowany zawieraniem się treści *250* w szerszym znaczeniowo *ponad 200*. Wyrażenie *około 300* (a także *blisko 300*) również nazywa pewien zbiór liczb, ale nie ma w nim *250*. Dlatego oba te wyrażenia pomyślnie przechodzą powyższy test sprzeczności.

Autorzy słowników i prac językoznawczych o *ponad*⁹ są zgodni co do jednego: wyrażenie to znaczy ‘więcej niż’. W związku z tym warto przyjrzeć się kontekstom (uwzględniając tylko te liczbowo-ilościowe), w których niemożliwa jest zamiana wyrażenia *więcej niż* na aproksymator *ponad*. Są to wypowiedzenia, w których *więcej niż*: poprzedza konstrukcję z dodatkowym określeniem wyrażenia liczbowego (przykłady (32)), łączy się z liczebnikiem *jeden* (*jedna, jedno*) (33), łączy się z liczebnikiem nieokreślonym typu *kilka* (34), podlega przeczeniu (35):

(32) *Jak by liczyć – ubezpieczony dokłada więcej niż obiecane 30 procent.*

*Jak by liczyć – ubezpieczony dokłada ponad obiecane 30 procent.

Zwolennicy odwołania Rady Osiedla zebrali więcej niż wymagane 15% podpisów.

*Zwolennicy odwołania Rady Osiedla zebrali ponad wymagane 15% podpisów.

(33) *Niezbędne jest współdziałanie więcej niż jednej osoby.*

*Niezbędne jest współdziałanie ponad jednej osoby.

Tych rzeźb pozostało więcej niż jedna.

*Tych rzeźb pozostało ponad jedna.

(34) *Moi koledzy klubowi jeszcze będą zabierać głos, chciałbym im zostawić więcej niż kilka sekund.*

*Moi koledzy klubowi jeszcze będą zabierać głos, chciałbym im zostawić ponad kilka sekund.

Dla Kima jeden klon może być wart więcej niż kilkaset tysięcy rodaków.

*Dla Kima jeden klon może być wart ponad kilkaset tysięcy rodaków.

---

⁹ Grochowski (1995: 49) pisze wprost, że jednostka przyliczbowa *ponad* „może być za w s z e substytuowana przez ciąg ‘więcej niż’” (wyróżnienie – K.D.-M.).

(35) *W tym roku przeciętny Polak zje **nie** więcej niż 65 kg pieczywa.*

W tym roku przeciętny Polak zje **nie ponad 65 kg pieczywa.*

*W budynku było **nie** więcej niż 20 uczniów.*

W budynku było **nie ponad 20 uczniów.*

Brak pełnej ekwiwalencji dystrybucyjnej wskazuje na brak pełnej równoznaczności wyrażen *ponad* i *więcej niż*. Przykłady (32) pokazują, że – o czym była już mowa – *ponad* musi stać bezpośrednio przed wyrażeniem liczbowym. *Więcej niż* nie tylko toleruje dodatkowe określenia typu *wymagane*, *obiecane*, lecz także, co widać na przykładach (33), może stać przed bardzo dokładną liczbą, określającą jednostki niepodzielne na mniejsze. Wyrażenie *więcej niż*, w przeciwieństwie do *ponad*, może też – czego dowodzą przykłady (34) – występować z liczebnikiem nieokreślonym typu *kilka*, *kilkaset*. Jak widać, na wyrażenie *więcej niż* nałożone jest znacznie mniej ograniczeń dystrybucyjnych niż na aproksymator *ponad*, w którego semantyce komponent ‘więcej niż’ jest wyraźnie obecny. Przykłady (35) pokazują, że dotyczy to także kwestii negacji – nie możemy w sposób poprawny postawić po prostu *nie* przed *ponad*, tak jak przed *więcej niż*. Porównajmy także:

(36) *W tym wiadrze jest więcej niż 30 jabłek, a w tamtym **nie** więcej niż 30.*

(37) **W tym wiadrze jest ponad 30 jabłek, a w tamtym **nie** ponad 30.*

(38) *W tym wiadrze jest ponad 30 jabłek, a w tamtym **nie** ponad 30, a 15.*

(39) *W tym wiadrze jest **nie** ↑ponad 30 jabłek, lecz mniej niż 30.*

(40) *W tym wiadrze jest **nie** ↑ponad 30 jabłek, lecz dokładnie 30.*

Aproksymator *ponad* nie może być więc zanegowany w zwykły sposób, tak jak wyrażenie *więcej niż*, należące do przedmiotowego poziomu języka. Przykłady (38)–(40) pokazują, że *ponad* jest negowalne jedynie w użyciu cytacyjnym – w odniesieniu do poprzedniej wypowiedzi. Zgodnie z teorią struktury tematyczno-rematycznej A. Bogusławskiego (1977), brak możliwości aktualnego zanegowania wyrazu dyskwalifikuje go jako remat. Z drugiej jednak strony, w przeciwieństwie do np. *około*, operator adnumeratywny *ponad* przyjmuje na siebie akcent nie tylko kontrastywny (np. *Wyobraź sobie, jechał ↑ponad 100 km na godzinę, a nie przepisowe 100*), lecz często pada nań także główny akcent zdaniowy. Innymi słowy, może być w jakimś stopniu rematyzowany:

- (41) *Wyobraź sobie, jechał* ↑*ponad* // *200 km na godzinę!*
(42) *On zarabia na pewno* ↑*ponad* // *20 tysięcy miesięcznie!*

Takie zaakcentowanie *ponad* powoduje rozbitcie zwartej frazy *ponad* + liczebnik + to, co przeliczane. Zawieszenie głosu pomiędzy liczebnikiem a nazwą tego, co przeliczane, nie jest jednak tą samą pauzą, która zwykle następuje po leksemie *około*, czyli „pauzą namysłu”, pauzą wyboru wyrażenia liczbowego nadającego się na remat. Osoba mówiąca nie zastanawia się bowiem, czy kierowca jechał *ponad* 100, 150, 200 czy 230 km/h ani czy ktoś zarabia *ponad* 10, 20, 30 czy 40 tysięcy miesięcznie¹⁰. Pauza przed należącymi do wiedzy mówiącego wielkościami *200 km* i *20 tys.* stanowi podkreślenie, że tego, o czym mówi, jest więcej niż *200 km* i *20 tys.* oraz że jest tego dużo.

Jeśli więc chodzi o miejsce operatora adnumeratywnego *ponad* w strukturze tematyczno-rematycznej wypowiedzi, to jest on wyrażeniem prymarnie przyrematycznym, zdolnym przyjmować akcent zdaniowy, ale niekomentuującym wyboru rematu. Wypowiadającemu słowa *ponad X* najczęściej chodzi o to, że czegoś jest *więcej niż X*, ewentualnie o dodatkowe wyrażenie oceny ‘dużo’, w mniejszym zaś stopniu o relacjonowanie swoich wyborów dotyczących najbardziej adekwatnego scharakteryzowania „tego, o czym mowa”, czyli tematu wypowiedzi.

Skoro mamy mówić o ocenie mocy zbiorów jako dużej lub małej, należałoby zastanowić się, co to znaczy, że czegoś jest „dużo” lub „mało”. Definiując „dużo”, semantycy mówią o przekroczeniu normy lub spodziewanej ilości (hasła *nemnogo, ochen’, pochti* [w:] *Novyj objasnitel’nyj slovar’ sinonimov russkogo jazyka* pod red. Apresjana), a także o wielkości, która „zwracałaby uwagę” (Bogusławski 2009: 114): ‘stopień cechy, o którym mówię [wiesz, o jakim stopniu, jakiej cechy mówię], jest większy / wyższy niż ten, jaki nie zwracałby uwagi’. Zarówno pojęcie „normy”, jak i „zwracania uwagi” wydają się jednak czymś bardzo subiektywnym, względnym, często uwarunkowanym przez konkretną sytuację. Z jednej strony trudno więc za pomocą tak

¹⁰ Oczywiście, istnieją sytuacje, kiedy osoba mówiąca, np. oceniając „na oko” liczbę przedmiotów, dokonuje wyboru całego szeregu arytmetycznego, tzn. decyduje, czy odnosi się do takiego, którego elementami są liczby pierwsze {1, 2, 3, 4, 5, 6, 7...}, dziesiątki {10, 20, 30, 40, 50, 60, 70...} czy setki {100, 200, 300, 400, 500, 600, 700...}. W takich jednak wypadkach nie rozdziela się pauzą aproksymatora *ponad* od wyrażenia liczbowego i będzie on znaczył tyle, co ‘więcej niż’. Pauza po *ponad* zawsze będzie podkreśleniem, że – zdaniem mówiącego – czegoś jest dużo.

niejednoznacznych wyrażen w sposób prosty eksplikować bardziej złożone jednostki języka, z drugiej jednak strony spora doza subiektywizmu wpisana jest już w samą semantykę takich słów, jak *dużo* lub *mało*. Wydaje się, że znaczenie wyrażen *dużo* / *mało* należy widzieć zawsze w odniesieniu do innych wielkości, mieszczących się na pewnego rodzaju skali, przedstawiającej stopień nasilenia cechy, która może być stopniowana. Tego rodzaju intensyfikowalność cechy, o której orzekają wyrażenia *dużo* / *mało*, ma w sposób oczywisty wiele wspólnego z pojęciem ilości (liczby). Świadczy o tym już choćby możliwość wzajemnej substytucji tych dwóch rodzajów określeń:

mało wody – 10 ml wody

dużo piasku – 3 tony piasku

Liczby istnieją w relacji do innych liczb, a ich zmniejszające się lub zwiększające wartości stanowią swoistą drabinę gradacyjną, której szczytem jest wyróżniony element szeregu arytmetycznego. Na osi liczbowej im dalej od punktu „zero” w kierunku $+\infty$, tym liczby są większe. W przypadku oceny *dużo* / *mało* również istnieje jakiś punkt „zero”, czyli owa „norma” albo stopień nasilenia cechy „niezwracający uwagi”, taki, że o tym, o czym jest mowa, nie jesteśmy skłonni powiedzieć ani „dużo”, ani „mało”. Kiedy osoba mówiąca dokonuje oceny „czegoś jest *dużo*”, nie wybiera możliwości „zerowej” ani możliwości „mało” – są to dwa podstawowe punkty odniesienia, którym przeciwstawia swoją ocenę.

Praktyka językowa pokazuje, że dwie osoby mogą użyć różnych operatorów adnumeratywnych w podobnym kontekście, zależnie od nastawienia do tematu wypowiedzi. Wielbiciel twórczości piosenkarza Iksińskiego, wiedząc, że ma on w swoim dorobku 23 złote płyty, powie: *Iksiński ma w swoim dorobku ponad 20 złotych płyt*. Drugi mówiący, mający do twórczości piosenkarza stosunek co najmniej ambiwalentny, o tych samych 23 płytach orzeknie, że jest ich *około 20*. W tym kontekście *ponad 20* zyskuje znaczenie ‘to dużo’, podczas gdy *około 20* oceny *dużo* / *mało* jest pozbawione.

Należałoby jednak sprawdzić, czy ocena ta nie wynika po prostu z kontekstu wypowiedzi – w końcu 20 złotych płyt to bezsprzecznie wspaniały wynik dla każdego muzyka. Jeśli jednak postawimy przed frazą *ponad* + liczebnik + to, co jest przeliczane, wyrażenia wnoszące ocenę ‘mało’, takie jak

tylko, dopiero, chociaż, bardzo niewiele, otrzymamy zdania ewidentnie niezręczne:

(43) *?Ten trudny egzamin zdało **tylko** ponad trzydziestu studentów.*

(44) *?Na przedstawienie przyszło **bardzo niewiele**, bo ponad trzydziestu widzów.*

(45) *?*Egzamin na prawo jazdy zdawałam **dopiero** ponad dziesięć razy.*

(46) *?*Może uda nam się zebrać na ten cel **chociaż** ponad sto tysięcy.*

Gdyby w przykładach tych zamiast *ponad* wstawić aproksymatory *około* czy *mniej więcej*, zdania te okazałyby się całkowicie poprawne, co dowodzi, że *dopiero, tylko* itd. mogą bez przeszkód łączyć się z wyrażeniami o znaczeniu wartości przybliżonej. Znamienny jest również fakt, że aby powyższe zdania stały się poprawne, wystarczy dookreślić *ponad* za pomocą przysłówków *nieco, niewiele (niewielu)*, w niektórych kontekstach *trochę* – zabieg ten nadaje wyrażeniu przyliczbowemu znaczenie ‘mało’, np.:

(47) *Ten trudny egzamin zdało **tylko** nieco ponad trzydziestu studentów.*

(48) *Egzamin na prawo jazdy zdawałam **dopiero** niewiele ponad dziesięć razy.*

(49) *Może uda nam się zebrać na ten cel **chociaż** trochę ponad sto tysięcy.*

Komponent semantyczny ‘dużo’ najbardziej jednoznacznie ujawnia się w strukturze semantycznej aproksymatora *ponad* w wyniku zastosowania testu sprzeczności. Polega on na przeciwstawieniu sobie wypowiedzenia, w które zaangażowana jest poprzedzona przez *ponad* wielkość liczbową (ilościową), niezdradzająca jednoznacznie, czy czegoś było ‘dużo’, oraz wypowiedzenia implikującego rezultat dużego nakładu sił, czasu itd. Oto przykłady:

(50) **Wojtek rozwiązywał to trudne zadanie ponad 5 minut, mimo to udało mu się je rozwiązać. (= *Miał dużo czasu, ale rozwiązał trudne zadanie.)*

(51) **Odległość do domu Ani wynosiła ponad 2 kilometry, mimo to droga zajęła nam bardzo dużo czasu. (= *Odległość była duża, ale droga zajęła dużo czasu.)*

O tym, że poprawność zachwiana jest właśnie przez kryjące się w aproksymatorze znaczenie ‘dużo’, świadczy fakt, że po usunięciu *ponad* obie wypowiedzi przestają budzić zastrzeżenia – zdania z *mimo że* mogą (już bez tej przeszkody) implikować, że 5 minut to mało czasu na rozwiązanie trudnego zadania, a 2 kilometry to niewielki dystans do pokonania¹¹.

Komponent znaczeniowy ‘to dużo’, wyrażający subiektywną oceną osoby mówiącej, nie zawsze ujawnia się w wypowiedzi. Chociażby w zdaniach rozkazujących i pytających z *ponad* (np. *Kup mi ponad trzysta gram rodzynek! Czy widzisz ponad dwudziestu chłopców na boisku?*) operator ten znaczy po prostu ‘więcej niż’.

Interesujący nas leksem *ponad* różni się od *około*, *z (ze)*, *plus minus* przede wszystkim tym, że nie służy w pierwszej kolejności do podkreślenia dystansu mówiącego, nie jest tylko asekuratorem¹², choć bez wątpienia może służyć do zmniejszania odpowiedzialności za wybór danej wartości liczbowej do orzekania o tym, „ile tego tutaj jest”:

- (52) – *Mówił pan, że naprawa będzie kosztowała 300 złotych, a nie 400!*
 – *Powiedziałem przecież: „ponad 300”!*

Powyższy przykład dobrze ilustruje również wspomniany już fakt, że w znaczeniu *ponad* nie jest obecny element małego odchylenia od nazwanej wartości „niewiele” (‘więcej niż’). Najważniejszym komponentem semantycznym operatora adnumeratywnego *ponad* jest ‘więcej niż Y’, w którym to komponencie zawiera się także element wartości przybliżonej ‘nie: dokładnie Y’¹³. Głębiej ukryta w strukturze znaczenia *ponad* jest ocena osoby mó-

¹¹ Obie wypowiedzi będą także poprawne, jeśli przed (nawet większymi) liczebnikami postawimy różnego rodzaju wyrażenia przyliczbowe o znaczeniu ‘mało’ – *raptem*, *niespełna*, *zaledwie*.

Wojtek rozwiązywał to trudne zadanie raptem / niespełna / zaledwie 15 minut, mimo to udało mu się je rozwiązać. (= Miał mało czasu, ale rozwiązał trudne zadanie.)

Odległość do domu Ani wynosiła raptem / niespełna / zaledwie 20 kilometrów, mimo to droga zajęła nam bardzo dużo czasu. (= Odległość była mała, ale droga zajęła dużo czasu).

¹² Termin „asekurator” jest moją propozycją tłumaczenia ang. *hedge*, *linguistic hedge* – terminu zaproponowanego przez Lakoffa (1973) na oznaczenie wyrażen implikujących rozmytość, nieprecyzyjność znaczeń.

¹³ Zgodnie z terminologią Bogusławskiego (1966), mamy tu do czynienia z sądem o nierównoliczności zbiorów: *W zbiorze X jest więcej elementów niż w zbiorze Y*. Nale-

więcej ‘czegoś jest dużo’, a więc więcej niż tyle, że nie zwracałoby to uwagi¹⁴ (niż norma). Proponuję następującą eksplikację¹⁵ aproksymatora *ponad*:

X_{plur} jest *ponad* L

O X_{plur} , L, takich, że jeśli ktoś mówi o czymś L, to mówi o pewnym zbiorze Y_{plur} , m

(i) wie, że X_{plur} jest więcej niż Y_{plur}

(ii) jest gotów powiedzieć, że Y_{plur} jest większy niż taki, który nie zwracałby uwagi.

Zmienne X i Y oznaczają zbiory, indeks $_{\text{plur}}$ podkreśla ich wieloelementowość. Są to: zbiór X (o nieznannej dokładnie lub z różnych powodów nieujawnianej przez mówiącego (m) liczbie elementów) – ten, o którym mówiący orzeka „ile tego tutaj jest” oraz zbiór Y (o dokładnie znanej liczbie elementów) – do którego mówiący porównuje liczbę elementów w zbiorze X. Zmienna L oznacza wyrażenie liczbowe, implikujące zbiór Y i wskazujący na jego moc¹⁶. Element porównania dwóch zbiorów (wycinków szeregu arytmetycznego) obecny jest w znaczeniu wszystkich operatorów adnumeratywnych. Podobnie wszechobecna jest osoba mówiąca (m) i jej oceny wprowadzane do wypowiedzi z wyrażeniami liczbowymi. Jak widać na przykładzie semantyki *ponad*, czasem mogą być to także dodatkowe oceny mocy zbioru: jako dużej (także *przeszło*, *z górą*, *blisko*, *bez mała*) lub małej (*niespełna*).

ży go przeciwstawiać sądowi o równoliczności – *W zbiorze X jest (dokładnie) tyle samo elementów, co w zbiorze Y.*

¹⁴ Na dzień dzisiejszy w eksplikacji uwzględniona została wspomniana propozycja rozumienia ‘dużo’ Bogusławskiego (2009: 114), jednak, tak jak pisałam, należy szukać mniej arbitralnego sformułowania.

¹⁵ Za sugestie co do ostatecznego kształtu reprezentacji dziękuję pani prof. Magdalenie Danielewiczowej.

¹⁶ L jest zwykle ostatnim elementem przy przeliczaniu zawartości zbioru Y.

Bibliografia

- BEDNAREK A., 1994, *Leksykalne wykładniki parametryzacji świata: studium semantyczne*, Toruń: Wydawnictwo UMK.
- BOGUSŁAWSKI A., 1966, *Semantyczne pojęcie liczebnika i jego morfologia w języku rosyjskim*, Wrocław: Ossolineum.
- BOGUSŁAWSKI A., 1977, *Problems of the Thematic-Rhematic Structure of Sentences*, Warszawa: PWN.
- BOGUSŁAWSKI A., 2009, *Myśli o gwiazdce i o regule*, Warszawa: Bel Studio.
- BOGUSŁAWSKI A., 2010, ‘Więcej’ wśród aspektów prymitywu ‘wie, że’, *Linguistica Copernicana I (3)*, s. 23–79.
- DUSZKIN M., 2008, *Wykładniki przybliżoności adnumeratywnej w języku polskim i rosyjskim*, rozprawa doktorska, Warszawa: UKSW.
- GROCHOWSKI M., 1995, Cechy gramatyczne i semantyczne wyrażenia *ponad*, *Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XLVI*, s. 41–51.
- GROCHOWSKI M., 1997, *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*, Kraków: IJP PAN.
- GROCHOWSKI M., 2003, Szyk jednostek synsyntagmatycznych w języku polskim (główne problemy metodologiczne), *Polonica XXII–XXIII*, s. 203–223.
- LAKOFF G., 1973, Hedges: a study in meaning criteria and the logic of fuzzy concepts, *Journal of Philosophical Logic 2*, s. 458–508.
- MARKOWSKI A. (red.), 2005, *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa: PWN, hasło *ponad*.
- SZUMIŃSKA D., 1995, Łączliwość składniowa i semantyczno-leksykalna wyrażen *bez mała, blisko, niespełna*, *Poradnik Językowy*, z. 7, s. 51–56.
- WAJSZCZUK J., 2005, *O metatekście*, Warszawa: KLF UW.
- АПРЕСЯН Ю. Д. (red.), 1997–2003, *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*, Moskwa: Языки русской культуры, hasła *немного, очень*.
- МЕЛЬЧУК И. А., 1985, *Поверхностный синтаксис русских числовых выражений*, Wien: Wiener Slawistischer Almanach, Sonderband 16.

Der adnumerative Operator *ponad* oder ein wenig mehr als ‘mehr als’ (Zusammenfassung)

In diesem Artikel werden Überlegungen zu distributionellen und semantischen Aspekten der strikt adnumerativen Einheit *ponad* in Fügungen wie *ponad dwadzieścia kilometrów* (‘über zwanzig Kilometer’), *ponad czterokrotnie* (‘mehr

als viermal”), *ponad tuzin worków* (‘über ein Dutzend Säcke’) angestellt. Als einziger der von M. Grochowski klassifizierten adnumerativen Operatoren lässt *ponad* eine zusätzliche Bestimmung des Zahlenunterschieds mithilfe von Adverbien *nieco, niewiele, sporo, dużo* usw. zu. In der Äußerung steht die Einheit *ponad* beim Rhema (wobei sie nicht, wie *około*, die Wahl der rhemafähigen Phrase kommentiert) und kann die Funktion des Rhemas (und somit den Satzakkzent) übernehmen, wenn auch hier eine nichtkontrastive Verneinung unmöglich ist. Der semantische Gehalt von *ponad* umfasst zwei Bewertungen des Sprechers: ‘es gibt mehr X als Y’ und ‘das ist viel’.

